

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Raxmanova Maxsuda Usmanovna

*O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti
Pedagogika fakulteti, pedagogika kafedrası o'qituvchisi
Tel:+99899333706. E-mail: rahmonovamahsuda4@gmail.com*

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING O'QUV VA KOGNITIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning o'quv va kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan mustaqil ishlarni tashkil etish texnologiyalarini yoritib berish va bo'lajak o'qituvchilar tomonidan idrok qilinadigan mustaqil vazifalarni bajarish va amalda qullash zarurligi ko'zda tutiladi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, didaktika, tipik, rekonstruktiv, evristik, variativ.

МЕТОДОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ УЧЕБНОЙ И ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В данной статье считается необходимым уточнить технологии организации самостоятельной работы, направленной на развитие учебно-познавательной компетентности будущих учителей, а также выполнения и отработки самостоятельных заданий, воспринимаемых будущими учителями.

Ключевые слова: компетентность, дидактическая, типичная, реконструктивная, эвристическая, вариантная.

METHODOLOGY OF ORGANIZING INDEPENDENT WORK FOR THE DEVELOPMENT OF LEARNING AND COGNITIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Annotation. In this article, it is considered necessary to clarify the technologies for organizing independent work aimed at developing the educational and cognitive

competence of future teachers, as well as performing and practicing independent tasks perceived by future teachers.

Key words: competence, didactic, typical, reconstructive, heuristic, variant.

KIRISH. Bugungi kundagi ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarni mustaqil fikrlashini rivojlantirish, individual ta'lim traektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir. Oliy ta'lim muassasalarida bu vazifalarni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish rejalashtirilgan. Oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv uslubiy materiallarni keng joriy etish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

MATERIALLAR VA USULLAR. Mustaqil ishlar deganda shunday o'quv faoliyati tushuniladiki, unda bilimlarning egallanishi bilan birga, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarning shakllantirilishi ham nazarda tutiladi. Bu amaliyotda xususiy-didaktik maqsadlarga bog'liq ravishda 5 ta mustaqil ish turi sifatida amalga oshirilishi mumkin.

Mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining *birinchi turi* – bu faoliyat algoritmi ma'lumotlari va vazifalari sharoitidan iborat, ya'ni dastlabki (birinchi bosqich) o'quv va kognitiv bilimlarni shakllantirish omillari asosida tinglovchilarda shakllanadigan va ulardan talab qilinadigan malakalarni va qobiliyatlarni aniqlashdir. Bu maqsadga yetish uchun bo'lajak o'qituvchilar tomonidan idrok qilinadigan vazifalarni bajarish va amalda qullash zarurligi ko'zda tutiladi. Mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining *ikkinchi turi* – bu faoliyat algoritmidagi ma'lumotlarni va vazifalarni bajarish sharoitidan iborat, ya'ni dastlabki (ikkinchi bosqich) o'quv va kognitiv bilimlarni shakllantirish omillari asosida tinglovchilarda shakllanadigan va ulardan talab qilinadigan malakalarni aniqlashdir. Bu maqsadga yetish uchun bo'lajak o'qituvchilar tomonidan idrok qilinadigan vazifalarni bajarish va uni amaliyotga tadbiiq etish zarurligi ko'zda tutiladi.

Mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining *uchinchi turi* – bunda o'quv va kognitiv o'zlashtirilgan axborotlarni xotirada qayta ishlashga va tipik vazifalarni, ya'ni bilimlarning uchunchi bosqichini bajarishga qaratilgan bilimlar shakllanadi. Mustaqil ishlarning uchunchi turi umumiy tavsifnomasi shundaki, bunday ishlarda vazifalarni hal qilish g'oyasi (tamoyili) e'lon qilinadi, talabalardan ushbu g'oyani (tamoyilni) rivojlantirib, konkret

sharoitga tatbiq etish usul va uslublari talab qilinadi. Mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining to'rtinchi turi- talabalarda to'rtinchi bosqich, ya'ni tipik bo'lmagan vazifalarni bajarish chog'ida shakllanadigan bilimlardan iboratdir. Bu maqsadga Bo'lajak o'qituvchilardan o'rganilayotgan obyektidagi o'zgarishlar sabablari algoritmi asoslarini tuzishni talab qiladigan bilish (idrok qilish) masalalarini yechish jarayonida erishish mumkin.

Mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining *beshinchi turi* – ijodiy faoliyat omillarini yaratishdir. Bunday ishlarni bajarishda bo'lajak o'qituvchilarning bilish faolligi shundan iboratki, bunda talabalar muhokama qilinayotgan obyekt mohiyatiga tobora chuqur kirib boradi, zarur bo'lgan yangi, oldindan noma'lum bo'lgan g'oyalarni topish va yangi axborotlarni yuzaga keltirish tamoyillarini hal qilish uchun zarur bo'lgan yangi munosabatlarni amalga oshiradi. Bunda bo'lajak o'qituvchilar vazifalarni bajarishning har bir bosqichida o'zi yaratishi lozim bo'lgan, yangi hatti-harakatlar mohiyatini belgilovchi vazifalar va axborotlar ustida bosh qotirishga majbur bo'ladi.

- 1) berilgan namunalar bo'yicha mustaqil ishlarni bajarish;
- 2) rekonstruktiv-variativ topshiriqlarni amalga oshirish;
- 3) evristik (qisman, ijodiy) ishlar;
- 4) o'z ustida ijodiy-tadqiqiy ishlar.

Berilgan namunalar bo'yicha mustaqil ishlar tipik vazifalar ko'rsatilgan namunalar orqali bajarish, turli mashqlarni namuna asosida yechishdir. Ular berilgan materialni aniq o'zlashtirishga omil bo'ladi, lekin bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy faolligini o'stirishga yordam bermaydi.

Rekonstruktiv-variativ topshiriqli mustaqil ishlar nafaqat bilimlarning amaliy bajarishini tavsiflaydi, balki, bilimlar tuzilmasini qayta ishlab chiqishni, masala, muammoni yechishda mavjud bilimlarni birvarakayiga qo'llashni ko'zda tutadi.

Evristik (qisman ijodiy) mustaqil ishlar ma'ruza, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar hamda seminarlarda qo'yilgan ayrim masala, mashq, muammolarni mustaqil bajarish bilan bog'liqdir.

Tadqiqiy mustaqil ishlar tadqiqot muammosini ko'ra olish, uni mustaqil ifodalash, amaliy farazni ilgari surish malakasini, muammoni hal qilish rejasini ishlab chiqish va uni hal qilishni nazarda tutadi.

Ijodiy-tadqiqiy ishlarda asosiy vazifa muammoli vaziyatning yuzaga kelishini ta'minlaydigan sharoit yaratishdan iborat bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyatida tayyor namunalardan xoli bo'lgan holda masalaning hal qilinish yo'llarini qidiradi, tadqiq qiladi. Bunday ishlar sirasiga

eksperiment o'tkazishga, jihozlar, maketlar va dastgohlarni loyihalashga bog'liq bo'lgan vazifalar kiradi.

Shunday qilib, mustaqil ishlar ta'limning eng muhim metodi bo'lib, tinglovchilarning mashg'ulotlarga tayyorlanishdagi, olingan bilim, malaka va ko'nikmalarni mustahkamlash jarayonidagi individual faolligini oshiradi.

Mustaqil ishlarni samarali tashkil etishning asosiy shartlari quyidagilardan iborat deb hisoblaymiz:

- 1) mustaqil ishlarning ilmiyligi, uning tadqiqiy xarakteriga bog'liqligi;
- 2) talabalar mustaqil ravishda o'z bilimlarini yanada oshirib borishga bo'lgan ehtiyojning shakllantirishi;
- 3) talabalarga oid mustaqil ishlarning vazifalarini individuallashtirish;
- 4) talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishga metodik rahbarlik qilishi.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quv va kognitiv faoliyatini rivojlantirish uchun tuzilgan mustaqil ta'lim jarayoni uning aniq shakli, metodlari va usullarini qamrab olishi shart.

Mustaqil ta'limning asosiy metodi bo'lajak o'qituvchilar o'quv va kognitiv faoliyatida adabiyotlar ustida individual ishlash metodidir. Bu metod axborotlar oqimida eng muhim o'quv materialiga oid axborotni topish, unga to'g'ri yondashish va baho berish, ushbu axborotdan o'zining kasbiy faoliyatida foydalanish malakasini shakllantiradi. Qo'lga kiritilgan axborotlar asosida mustaqil mashq qilish metodlaridan foydalanish imkonini beradi. Bu metoddan foydalanish amaliy faoliyatda zarur bo'ladigan sifat ko'rsatkichlarini ta'minlaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Bu vazifalarni bajarishni biz tadqiqotimizda quyidagicha ifodalaymiz:

Birinchi faoliyat-o'quv topshirig'ini tahlil qilish o'qituvchidan mustaqil ishlash uchun o'quv topshirig'ini olgan holda, talabalar topshiriq matni bilan dastlab tanishishadi va uni tahlil qilishni boshlaydilar: tarkibiy qismlarga vazifani ajratib, ularni tushunishadi.

Ikkinchi faoliyat –mustaqil ish jarayonida berilgan o'quv topshirig'ini bajarish usulini izlab topish. Topshiriqni bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, qobiliyatlarini talabalarning shaxsiyati bilan taqqoslagan holda uyg'unlashtirish;

Uchinchi faoliyat –mustaqil ish jarayonida berilgan vazifani bajarish. Talabalar uchun mavjud bilim darajasi, ko'nikma va malakalar o'rtasidagi ziddiyatni va ushbu vazifani hal qilish uchun zarur darajani shakllantiradi. Belgilangan munosabatlar turi muayyan tasavvurlar shaklida ko'rinadigan ta'lim vazifasini bajarish usulini, yaqinlashib kelayotgan mustaqil faoliyat modelini belgilaydi;

To‘rtinchi faoliyat –mustaqil ish jarayonida bajarilgan topshiriqni tekshirish. Bu bosqichda talabalarni topshiriqni bajarish jarayonidan olib tashlash, unga tashqi tomondan qarash, natijada mustaqil ish uchun o‘quv topshirig‘ini bajarish usuli sxematik tarzda namoyon bo‘lishi bilan belgilanadi.

Beshinchi faoliyat –mustaqil ishlash vazifasini o‘rganish. Bu bosqichda maqsad va shart-sharoitlarni aniqlashtirish va batafsillashtirish, ular o‘rtasida tizimli va mantiqiy aloqalarni o‘rnatish va ushbu muammoni hal qilish usuli asosida tarkib toptirishni taqozo etadi.

Oltinchi faoliyat –mustaqil ish jarayonida bajarilgan topshiriqning natijasini shakllantirishni taqazo etadi. Taqdim etilgan harakatlar ketma-ketligini bajarishni nazorat qiladi, talabalarni muayyan natijaga olib keladi, hamda mustaqil ish uchun topshiriqni bajarishda talabalarga tayinlangan shaxsiy ta‘lim mahsuloti ekanligini anglatadi.

Yettinchi faoliyat –mustaqil ishda ijro jarayonini tahlil qilish bu bosqichda ta‘lim vazifasi nafaqat ta‘lim mazmunini amalga oshirish shakli, balki ta‘lim jarayonida o‘quv mustaqil faoliyatining shakllanishini ta‘minlaydigan jarayon hisoblanadi.

Ushbu yetti bosqichdan beshtasi majburiydir va har qanday o‘quv topshirig‘ini bajarish jarayonida mavjud bo‘ladi. Qolgan ikki bosqich (o‘quv topshirig‘ini amalga oshirishni tadqiq qilish va tahlil qilish) ixtiyoriy bo‘lib, ko‘p vazifalarni bajarish jarayonida bu amalga oshmaydi.

Talabaning mustaqil ishlarini bajarish yoki o‘tkazish joyi hamda vaqti, o‘qituvchi tomonidan uni boshqarish va natijalarini nazorat qilish usuliga qarab quyidagi turlarga ajratiladi:

- auditoriya mashg‘ulotlarida (ma‘ruzalar, seminarlar, laboratoriya ishlari);
- o‘qituvchi nazorati ostidagi mustaqil ishlar rejalashtirilgan konsultatsiyalar, test sinovlariga va imtihonlarga tayyorlanish shaklida;
- talaba tomonidan o‘quv va ijodiy xarakterdagi vazifalarini auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarni bajarish.

Metodlar. Har qanday sharoitda talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish uchun avvalo uning loyihasini, amalga oshirish shartlari, mexanizmlari ishlab chiqiladi. Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish shartlariga binoan talab va takliflardan kelib chiqib, taqdim etilgan ma‘lumotlar ishonchliligi bilan ahamiyatlidir. Buni amalga oshirishda bir nechta metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Mustaqil ishning nazariy asoslari va qo‘yilgan vazifalar, eksperimental tadqiqotni tashkil etish shartlari va metodlari belgilab beriladi. Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida quyidagi metodlardan foydalaniladi:

1. Tizimni tahlil qilish usuli (shu jumladan morfologik va funk tsional-parametrik tavsif).

2. Statistik usullar (normativ, qiyosiy, tasodifiy baholash usuli, o'zgarishlarni kuzatish usuli, konstruktiv-tanqidiy usul va boshqalar.).

So'rov usullari: intervyular, anketalar, ijtimoiy o'rganish usuli.

Bo'lajak muhandislarning mustaqil ishlarida tizimli yondashuv metodidan foydalanish bizga loyihani yaratish va amalga oshirish shartlarini belgilashda hattoki tabiatning ko'plab elementlarining o'zaro ta'sirini hisobga olishga, ob'ektga eng katta ta'sir ko'rsatadiganlarni aniqlashga, ularga samarali ta'sir qilish yo'llarini topishga imkon beradi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, talabaning mustaqil ishi bo'lajak kompetentli mutaxassislarni tayyorlashda katta rol o'ynaydi, chunki u talabalarni yangi bilimlar bilan boyitadi, har qanday nostandart vaziyatlarda o'z yechimini topishga undaydi va qaror qabul qilishga o'rgatadi. Talabalar mustaqil ish samaradorligini oshirish uchun ularni tashkiliy usullari, shakllari va zarur o'quv-uslubiy materiallari bilan ta'minlash zarur. Talabalarga zamonaviy laboratoriya, texnologiya, o'qitish texnikalari orqali bilim berish ularning kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish, mutaxassis sifatida kasbiy kompetentini rivojlantirish hamda ularni ilmiy-tadqiqot faoliyatini yangi bosqichga olib chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fayzullayeva G. S. P5BL VOSITASIDA O'QITUVCHILARDA KOGNITIV JARAYONLARNI FAOLLASHTIRISHNING ILMIY-METODIK TALQINI //FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI. – 2023. – C. 152-155.

2. Rustamova, Sh. A. (2022). Interfaol metodlar orqali talabalar faolligini oshirish. *Internatsional konfrensiya*, 1(11), 41-46

3. Мишин И.Н. Реализация проектной деятельности в системе студентов централизованного обучения / *Высшее образование в России*. 2022. Т. 31. № 3, 141-150 стр.

4. Amrilloevich I. A. COGNITIVE MOBILITY OF THE TEACHER: APPLICATION IN PEDAGOGICAL PRACTICE, CONTENT, ESSENCE AND STRUCTURE // *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*. – 2021. – Т. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

5. Raximqulova Maxbuba Baxronovna. (2023). DEVELOPING TEACHER'S SKILLS IN USING SCIENTIFIC METHODOLOGICAL ARTICLES IN SCIENCE TEACHING. *International Journal of Advance Scientific Research*, 3(09), 122–127. <https://doi.org/10.37547/ijasr-03-09-21>.